

Kutyák az ókori görög-római világban

Argosztól Perszeuszig

Amikor Kr. e. 329 tavaszán Nagy Sándor (III. Alexandrosz) görög-makedón hadinépe bevonult Baktria (nagyjából a mai Afganisztán) fővárosába, Baktrába (mai Balkh), lélekdermesztő látvány fogadta a fáradt harcosokat. Mindenfelé kutyák vicsorítottak rájuk, amelyeknek szájából emberhúsdarabok lógtak ki. Ezt a „jelenséget” a Krisztus születése körül alkotó földrajztudós, Sztrabón magyarázza meg: „Az öregség vagy betegség következtében megrokantakat ugyanis élve dobják oda az éppen erre a célra tartott kutyáknak, amelyeket a saját nyelvükön temetkezőknek neveznek; Baktra fővárosnak a falain kívül ugyan tisztaság látható, de belül jobbra embercsontokkal van tele. Ezt

a szokást Alexandrosz szüntette meg.” (Földy József fordítása.)

Homérosz kutyái

Nagy Sándor, Arisztotelész neveltje, a világ anyagi és szellemi értékeire nyitott makedón király okkal háborodott fel a barbár szokáson. Persze ismerte ő a kutya kettős természetét, amelyet kedvenc költője, Homérosz is többször hangsúlyozott. Hiszen ez az állat nemcsak az ember jó barátja, hűséges társa, hanem szimbóluma a vadságnak, könyörtelenségnek, arcátlanságnak. Egyfelől a „kutyahúség” prototípusa Argosz, Odüsszeusz kutyája, aki hűszévi távollét után hazatérő urát még felismerte: „Argosz, az eb, hát tet-

Odüsszeusz és kutyája, Argosz római pénzérmén, Kr. e. 82

vekkal tele nyúlt el a földön. / S most, meglátva, hogy ott van az ő közelében Odüsszeusz, / farkcsóválva tekintett rá s a fület lekonyítva...” (Devecseri Gábor fordítása), majd nagybeteg el is hunyt, megnyugodva, hogy imádott gazdája immár otthon van.

Másfelől azonban ebek zabálnak hullákat az Iliásban is: „Lesz ott trósz, aki még jóltart ebeket s keselyűket / hájjal meg hússal, ha lehull az akháji hajóknál.” Helené, a trójai háború okozója így festi önmagát az Iliásban: „Sógorom énnekem, bajszerző, rossz kutya nőnek.” A pásztort a kondás imígyen szidja az Odüsszeiában: „Jaj, mit nem fecseg itt a ravasz kutya...”

Fajták és tulajdonságok

Csontmaradványok alapján köztudott, hogy az Égeikum vidékein már a Kr. e. III. évezredben elterjedt az agár, és a II. évezred második felében, Tirüszben olyan vaddisznóvadászatok zajlottak, amelyeken a tudomány által *Canis familiaris Putjatini* néven ismert robusztus testű vadászkutyákat alkalmaztak. A későbbi képanyag és irodalmi források alapján az antik világban több kutyafajt különböztethetünk meg. Ezek a következők:

1. *Molosszosz*. Eredeti tenyésztési helye Épeirosz tartomány volt a mai Görögország északnyugati részén. A dogok típusához tartozó, igen nagy és

A főként őrzésre használt molosszosz. Ógörög szobor római másolata

Két agár. Római márványszobor, Kr. e. 2. század

erős állat. Elsősorban a nyáj és a ház őrzésére, valamint a nagyvadak vadászatára használták. Görög szerzők gyakran „indiai”-nak is nevezték. Természetére jellemző Homérosz leírása arról, hogyan fogadták a koldusruhában felbukkanó Odüsszeust a kondás Eumaiosz kutyái: „Meglátták Odüsszeust az erőshangú ebek ekkor, / nyomban bős ugatással törtek rá...”

2. *Lakóniai.* Spártában és környékén nagy gonddal tenyésztett fajta, amely a dog és más fajták keresztezéséből alakult ki. Gyakran a mollosszal keresztezték. Ez volt a tulajdonképpeni vadászkutya. Fő típusai a *kasztóri* és az *alópekisz*. A kasztóri fajtát Xenophón ismerteti: „Először is nagynak kell lenniük. Továbbá a fejük mozgékony és izmos, a pofájuk lapos, homlokuk alja izmos, magasan ülő szemek feketék és szikrázók, homlokuk nagy és széles [...], a combok feszesek, lábszáruk hosszú, vaskos, izmos, a hátsó lábak sokkal hosszabbak legyenek, mint a mellső lábak, valamint soványabbak is [...] A termetük és viselkedésük mellett ezeknek a kutyáknak bátraknak kell lenniük, kifinomult szaglással, erős lábakkal.” (Gradwohl Edina fordítása.) Az *alópekisz* vagy rókakopó kisebb termetű volt, nevét róka formájú fejének köszönhette. Xenophón szerint a szaglása sem volt a kasztóriéhoz fogható.

3. *Krétai és szicíliai.* Agárfajták, amelyeket elsősorban lovas vadászok alkalmaztak gyors vadak elejtésénél. A *krétai* kisebb és törékenyebb testalkatú volt, mint a *szicíliai*. Ezért gyakran keresztezték a lakóniaival, hogy erejét és teste méreteit növeljék.

4. *Máltai.* Kis termetű, hosszú szőrű spicc. Lábai rövidek, izomzata gyenge. Házórzőnek inkább csak azért használták, hogy ugatásával jelezze az idegen érkezését. Gyakran csak ölbeként tartották.

5. *Juhászkutya (pásztorkutya).* A lakóniai és a mollosszal fajták, illetve azok keverékei. Marcus Terentius Varro (Kr. e. 116–27) római polihistor A mezőgazdaságról (*Res rusticae*) című művében írta le részletesen, hogyan nézett ki az ideális juhászkutya: „Legyenek szép külsejűek, erőteljes testalkatúak [...] alsó állkapcsuk rövid, belőle kissé kiáll két tépőfog jobbról és balról, a felső fogak inkább egyenesek, mintsem előreálló, élesek. [...] fejük nagy, fülük is nagy és lelógó, tarkójuk és nyakuk vastag [...] lábszáruk egyenes [...] lábaik nagyok, szélesek [...] ujjai különálló, körmük kemény és görbe [...] farkuk vastag; ugatásuk mély hangú, szájuk nagyra

tátható, színük főleg fehér, mivel így sötétben könnyebben felismerhetők, külsejük olyan, mint az oroszláné. Hazájukról lakóniaiak, épeirosziak.” (Kun József fordítása.)

Közreműködés a vadászon

Az ógörög nyelvben a *küón* = kutya szó etimológiai összefüggésben áll a *künégosz* = vadász, *künégetiké* = vadászat művészete és hasonló jelentésű szavakkal. Az utóbbi adja a témáját a Kr. e. 5–4. század fordulóján alkotó hadvezér és szakíró, Xenophón művének, amely magyarázatot ad erre a nyelvi jelenségre. Az írásból kiderül, hogy a vadászat elképzelhetetlen volt kutyák közreműködése nélkül. A nagyvadak, mint

Vadász kutyájával és a zsákmánnyal. Görög vázákép, Kr. e. 500 körül

például a vaddisznó vadászatánál mollosszal, krétai és lakóniai kutyák segítettek az állatot hajszoló embert. A vadászok először elengedtek egy lakóniait, hogy míg a többi eb pórázon maradt, addig ő kövesse a vad nyomát. Kitűnő szaglásának köszönhetően felfedezte a vaddisznó vackát, és annak helyét pontosan jelezte. A vadászok erre megkötötték őt is, majd hálót feszítettek ki, hogy a feljlesztett vadkan menekülésekor abba gabalyodjék. Mikor a háló elkészült, az összes kutyát elengedték, és azok a hálónak kergették a zsákmányt. Xenophón még azt is közli, hogy ha a vadkan nekitámadna a kutyáknak, akkor azok védelmében az embereknek kell közbelépniük, és dárdával, kövekkel hajigálva kell vagy harcképtelenné tenni a nagyvadat, vagy pedig azt más irányba terelni. A nyulak üldözésére kifejezetten a lakóniai eb kasztóri változatát vették igénybe. A szarvasok

Vadkanvadászat kutyákkal az ókori Rómában. Mozaik a szicíliai Villa Romana del Casalbán, 4. század

adászatához a molosszosz fajtát használták, mert azok „erősek, nagyok, gyorsak és nem félnek”.

A kutya felszerelésével, illetve alkalmazásával kapcsolatban Xenophón számos gyakorlati tanácsot ad. Ezek közül idézünk néhányat: „A kutyák felszerelése a nyakörv, a póráz és a heveder. A nyakörv legyen puha és széles, nehogy feldörzsölje a kutya bundáját [...] A kutyákat nem kell vadászatra vinni, ha nem fogadják el szívesen az élelmet, mert ez annak a jele, hogy nincsenek jó erőben [...] Váltogassuk a vadászterületeket, ahová a kutyákat kivisszük, azért, hogy tapasztaltak legyenek a vadászatban [...] Hajnalban induljunk vadászni, hogy a kutyákat ne fosszuk meg a szagnyomoktól [...]”

A mitikus vadászatok főszereplői közül sem hiányoztak a kutyák. Ők kísérték a vadászat szűzi istennőjét, Artemiszt, és ők voltak a bosszú eszközei, ha valaki nem tartotta tiszteletben az istennő szemérmességét. Aktaión, a híres vadász fürdőzés közben lepte meg az erdők és vadak úrnőjét, és Artemisz ezért szarvassá változtatta, majd saját kutyái tépték darabokra.

Rítus, vallási élet

Az isteni lények és a kutyák közötti feltételezett kapcsolat tükröződött a görögök, makedónok és a rómaiak vallási életében is. A kutya Arész hadisten kedvenc állata volt, és az isten sisakját több ábrázoláson kutya díszíti. Spárta harcias ifjúsága kölyökkutyákat áldozott a férfias istenség tiszteletére. De használták a kutya vérének tisztító szertartások végrehajtásánál is. A történetíró Plutarkhosztól (kb. Kr. u. 45–120) tudjuk, hogy hazája, Boiótia népe egy kutya kettéhasított teste között átvonulva kívánt megszabadulni bűneitől. Livius és Curtius római történetírók több mint kétezer esztendeje a makedón katonaság különös kultikus szokására hívták föl a figyelmet. Arról tudósítottak, hogy seregszeme alkalmazásával az egész had felsorakozott, majd egy kettévágott kutya részei között vonult át, és az egész szertartást harci játék követte. Miután hasonló

A sértett Artemisz bosszújaként Aktaiónt saját kutyái tépték szét. Görög vázákép, Kr. e. 4. század

esküáldozatot a görögség is ismert, a makedón hadsereg kutyaáldozatát részben tisztító, részben közösségi esküáldozatnak kell tekintenünk, amelynek során az istent – minden bizonnyal Arészt – felhívják arra, hogy a harci eskü megszegése esetén a bűnösöket az áldozati állathoz hasonló sorsban részesítse.

A kutyaáldozat nem hiányzott Róma ősi mágikus szertartásai közül sem. Minden év április 25-én volt a rozsdá istene, Robigus vagy istennője, Robigo ünnepe. Ovidius Fasti (Ünnepnapok) című elbeszélő költeményében így ír e dátumról: „Már Athamas Helléjének kosa eltűnik, és más / csillagok adnak esőt, s feljön a Szíriusz is.” (Gaál László fordítása.)

A Szíriusz a Canis Maior (Nagy Kutya) csillagkép legfényesebb csillaga. Nyilván emiatt történt, hogy „Egy főpap lépett ős Robigo ligetébe, / hogy kutya- és juh-zsigert vessen a lángja közé. // S ekkor a főpapod így ejti, Quirinus, a szót: / »Érdes Robigo, kérlek, kíméld gabonánkat! / Sima kalász magasan ringjon a szára hegyén! / Jobb, ha az öldöklő nyilakat, meg a kardot emészted. / Nincs rájuk szükség: béke uralkodik itt. / Most a paraszt szerszám csillogjon: a jó kapa, ásó, / Görbe ekék! Szennyed lepje a fegyvereket! / Ámde Ceres te ne bántsd! Szívesen meghozza a gazda / Távollétedben néked az áldozatot.«”

Ovidiustól megtudjuk tehát, hogy a Nagy Kutya legismertebb csillagának feltűnésekor kutyát áldoztak a rozsdá

istenségének, hogy a rozsdá az ellenség fegyvereit, és ne a paraszt békés szerszámait vagy magát a gabonát (ennek istennője Ceres) támadja meg. A Szíriuszt Canicula (Kutyácska) néven is ismerték, és nyári feltűnését az év legmelegebb napjához kapcsolták (gondoljunk 'kánikula' szavunkra). Ekkor ismét kutyát áldoztak Robigusnak, és vérével locsolták a gabonát, nehogy a gabonarozsdá kikezdje a termést.

Gazdaság, a jószág védelme

Az antik ember nem ette meg a kutyát, és harci állatként is csak igen ritkán alkalmazta. Utóbbira csupán egyetlen példát tudunk. Hérodotosz írja a Kr. e. 5. században, hogy a Sztrümón folyónál élő paiónok (illírták nép) megtámadták Perinthosz városát. Az ellenségeskedés eldöntésére azt találták ki, hogy mindkét fél kiállít egy-egy embert, lovat és kutyát, és azok párharca ítéljen győzelemről vagy vereségről.

Nagy szerepet játszottak viszont a gazdaságban a jószág védelmére alkalmazott ebek. Róluk írta Varro: „Hátra van még [...] a négy lábú állatokkal kapcsolatban az, ami a kutyákra vonatkozik, s ez különösképpen minket érint, akik gyapjút adó jószágot tartunk. Így ugyanis a kutya az oltalmazója ennek a jószágnak, mert ez rászorul, mint kísérőjére, hogy megvédelmezze. Ebben a vonatkozásban a legfontosabbak a juhok, azután a kecskék. Tudniillik ezeket a farkas el szokta ragadni, s mi a védelmező kutyákat állítjuk vele szembe [...] a kölyökkutyák és az öreg kutyák a juhoknak nem nyújtanak védelmet.”

Varro még arra nézvést is tanácsot ad, hogy mire kell tekintettel lennie a jó gazdának, ha juhász(pásztor)kutyát vásárol: „Vigyáznod kell, hogy vadászoktól vagy mészárosoktól ne vásárolj kutyákat; mert emezek lusták a jószág őrzésére, amazok viszont, ha nyulat vagy szarvast látnak, inkább azt követik, mint a juhokat. Ezért jobb a pásztoroktól vásárolt kutya, amely megszokta a juhok követését [...] A kutya ugyanis elég könnyen hozzászokik bármihez.”

Varro is felhívja a figyelmet arra a jelenségre, amellyel a tudomány is magyarázza az ember és kutyája közötti hagyományosan szoros kapcsolatot. Ez pedig abban rejlik, hogy a kutya tápláléka áll az összes háziállaté közül legközelebb az emberéhez. Éppen ezért a megfelelő étellel lehet legjobban biztosítani a kutya ragaszkodását és persze munkára foghatóságát is.

Kutyák és nevek

Arisztotelész (Kr. e. 384–322) Rhétorika című művében a külön Diogenészt a *Küön* (Kutya) néven nevezi meg. Így adja közre nem éppen hízelgő véleményét a filozófusról, akinek követőit is *künikoszoknak* (cinikusok), azaz faragatlanoknak nevezték. Az viszont a kutya már említett kettős természetének köszönhető, hogy amikor II. Agészilaosz spártai király hűgát a *Küniszka* (Kutyácska) névvel ruházták föl, akkor ezt nyilván nem sértő szándékkal tet-

ték. Küniszka azzal írta be nevét a történelembe, hogy ő volt az első női olümpiai bajnok. Mivel a kocsi- és lovasversenyeken mindig a ló és a fogat tulajdonosát koszorúzták meg győzelem esetén, nem a hivatásos lovas vagy kocsis, akit a ló, illetve a fogat tartozékának tekintettek, ezért ezekben a versenyszámokban hölgyek is részt vehettek. Ők, ha hajadonok voltak, akkor a nézőtérrel, ha asszonyok, akkor a távolból követhették az eseményeket. Kr. e. 396 és 392 során Küniszka nyerte a négyes fogatok küzdelmét, aminek annyira megörült, hogy felállította négyes fogata szobrát. A talapzatára pedig rávésette: „Spárta királyai nemzettek, s most győztem a mén / gyorslábú fogatával, mit bizonyít ez az emlék. / Én Küniszka vagyok, aki nőként hellaszi földön / Elsőnek koszorút nyerve elérte a célt.” (A szerző fordítása.)

Befejezésül Plutarkhosz Aemilius Paulusról írt életrajza egyik anekdo-

táját idézzük fel. Aemilius Paulust a Kr. e. 171-től 167-ig tartó III. makedón háború idején a Perszeusz makedón király elleni döntő ütközetre a római sereg fővezérévé nevezték ki. Amikor hazament, „kisleányát, Tertiát sírva találta. Karjába vette, és megkérdezte tőle, mi bántja. A kislány átölelte édesapját, összecsókolta, és ezt mondta neki: »Hát te nem tudod, hogy Perszeusz meghalt?« Így hívták ugyanis kedvelt kutyáját, amelyet ő nevelt fel. Aemilius erre így felelt: »Ez nagy szerencse, kisleányom, és én jó jelnek tekintem.«” (Máthé Elek fordítása.)

KERTÉSZ ISTVÁN

Ajánlott irodalom

Richter Will: *Hund. Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in fünf Bände.* München, 1979. II. 1245–1249.; Scholz, H.: *Der Hund in der griechisch-römischen Magie.* Diss. Berlin, 1937.; Nilsson, M. P.: *Geschichte der griechischen Religion I–II.* München, 1976.; North, J. A.: *Roman Religion.* Oxford, 2000.

Kutyák a görög-római mitológiában

A görög mitológia „kutyaszereplői” közül legtöbben *Kerberoszról*, az alvilágot őrző háromfejű mitikus kutyaszörnyről tudnak. Őt kell Héraklésznak felhoznia Hadészből. Miután teljesítette e tizenkettedik munkáját, vissza is kell vinnie. Szegény kapuőrző szörny más alkalmakkor is csődöt mond. Orpheusz dalával bűvöli el, Aineiasz pedig Szibüllá bódító lepényének segítségével jut át a kevésbé éber örön.

Kutyafejű, kígyóhajú, félelmetes banyák az Erinnuszok. A világ rendjére ügyelnek, a Föld és az anyai jogok megsértőinek üldözői. Hat kutyafejű, tizenkét lábú tengeri rém *Szküllá*, *Phorküsz* és *Krataisz* tengeri istenek valamikor szép hajadon leánya, akit a visszautasított szerelmes *Glaukosz* tengeristen kérésére Kírké változtatott szörnyeteggé. Kharübdisszel egy

keskeny tengerszorost fognak közre, s elpusztítják az arra járó hajósokat. Odüsszeusz kiválóságát s Athéné hatékony pártfogását bizonyítja, hogy sikerrel hajózott át közöttük. Ovidius majd módosít *Szküllá* külsejének leírásán. Nála női arcú és törzsű, kutyatestekkel övezett keverék lényként jelenik meg.

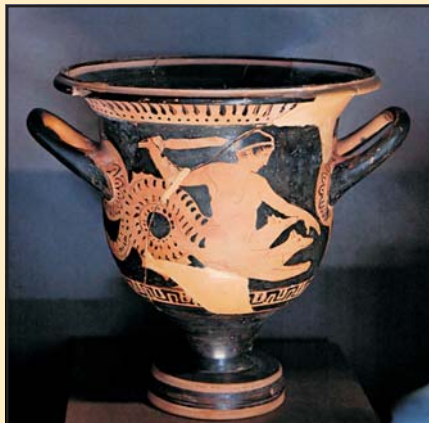
A római mitológia *Silvanusnak*, az erdők védelmező istenének, nyájak és pásztorok barátjának számos megjelenési formát képzel el. *Silvanus Domesticus* alakja szakállas, egyszerű paraszti öltözetű istenség, aki egyik kezében szőlőmetesző vagy kerti kést, a másikban faágat (fát?) tart, s lábánál hű kísérőként kutyája fekszik. Benne a kertek, családi gazdaságok védelmezőjét tisztelték.

KÁTAY-BARBA RAFAEL PÉTER

Héraklész és a mitikus kutyaszörny, Kerberosz.
Görög vázákép, Kr. e. 5. század

Szküllá egy görög kratéron, Kr. e. 5. század

Silvanus Domesticusnak szentelt oltár Pannóniából

MNW Lapidarium